

Hansjürgen Brachmann (Hg.), *Burg – Burgstadt – Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren in Ostmitteleuropa*, Berlin 1995, 351 S.

Předložený sborník je jedním z dílčích výsledků pracovní skupiny „Germania Slavica“ jejímž cílem je objasňování historických vztahů mezi slovanským a německým etnikem. Ve sborníku bylo shromážděno 27 příspěvků především polských, německých a českých autorů. Sporadické zastoupení autorů ze Slovenska, Rakouska, Maďarska, Litvy a jen jediného autora z Moravy má pak samozřejmě za následek skutečnost, že problematika vývoje od hradisek k hradům nebo městům je viděna především z pohledu západní části střední Evropy.

V recenzi není možno se zabývat všemi příspěvky jejichž hodnota je vysoká především v sumarizaci současných poznatků a v shromáždění literatury, což se jistě projeví v zintenzivněné badatelskému úsilí v této oblasti.

Po úvodním referátu B. Engelové v němž shrnuje poznatky o vývoji názorů na obsah pojmu město, hradní město a tržiště, následují články probírající problematiku na různých územích z hlediska historického, archeologického i jazykovědného. Pozoruhodný příspěvek L. Leciejewicze (*Kaufleute in westslawischen Frühstädten in archäologischer Sicht*, str. 60–67) se zabývá archeologickými nálezy v nichž lze spatřovat doklady pobytu obchodníků. Krom jiného je zde vzpomenuť i pohřebiště z Prahy-Starého Města prozkoumané v třicátých letech I. Borkovským. Vztahem mezi městem a venkovským osídlením se zabývá J. Klápště (str. 207–211), přičemž vychází především z pozorování situace v okolí Prahy a Mostu. P. Sommer pojednává naproti tomu o vztahu církevních institucí a měst (str. 212–220). Upozorňuje na primitivní počátky kostelů ve středověkých městech. Snad nejlépe je tato zakladatelská perioda dokumentována na kostele ve Starém Mýtě, který byl dřevěný a dokonce spojený s obydlím. U většiny kostelů, které se dále vyvíjely a kde dřevěná budova byla nahrazena kamennou, doklady této nejstarší stavební fáze mohou chybět. Nepočítáme-li s její možnou existencí, dochází někdy k disharmonii mezi svědectvím písemných pramenů a uměleckohistorickým datováním. Svoji teorii o založení pražského hradu Bořivojem jako exponentem velkomoravského Svatopluka dále rozvíjí D. Třeštík v příspěvku nazvaném „Die Gründung Prags“ (str. 229–240). Pokouší se upřesnit datum Bořivojova křtu do doby kdy Svatopluk byl s Říší v nepřátelství, což bylo mezi léty 882 až 884. Následovalo povstání Čechů a návrat Bořivoje podporovaného vojensky Svatoplukem roku 885. K založení Prahy došlo tedy podle Třeštíka mezi léty 885 až 889. Brzy došlo k zániku starých kmenových institucí a budování nových institucí státních pro něž měl Bořivoj vzor na Moravě. Historickým procesem, který vedl v severozápadních Čechách k přeměně předměstských center v města se zabývá T. Velínský (str. 241–255). Speciální problematika Litoměřic v 11. až 13. stol. je náplní příspěvku J. Zemličky (str. 256–264). T. Štefanovičová (str. 265–273) hledá kriteria, která by umožňovala některá velkomoravská centra považovat za města. Za město nepovažuje hradisko u Povedimí, ale zato Staré Město, Míkulčice,, Pohansko a Nitru. U výšinných lokalit jako jsou Staré Zámky u Lišné, Olomouc, Bratislava je otázka přiřazení k městským sídlům nejasná i když u Olomouce charakter nálezů svědčí pro městský ráz osídlen. Naproti tomu u Bratislavy se zřejmě jedná o hrad s předhradím. Přehled dosavadních výsledků systematického archeologického výzkumu časněstředověké knížecí rezidence Gars-Thunau předložil čtenářům E. Szameit (str. 274–282). Palisádou ohrazený areál o rozměrech 100×120m je podobně jako Pohansko u Břeclavi nebo Staré Zámky u Lišné interpretován jako dvorec. Z dalších archeologických výzkumů (Ducové-Ruttkey A., Kostolec – archeologická rezervácia, Piešťany 1984, Budeč–Váňa Z., Přemyslovská Budeč, Praha 1995) se dnes již zřetelně ukazuje, že palisádou ohrazený dvorec, někdy i s kostelem, byl častou sídelní formou nejen na Moravě, v Čechách a na Slovensku, ale i v Dol. Rakousku. Na pohřebišti uvnitř dvorce bylo prozkoumáno 216 hrobů z 9. stol. s vzácnými nálezy zlatých i stříbrných šperků a zbraněmi, krom jiného i mečem typu Y. Na lokalitě objevené pozůstatky kostela dosvědčují existenci 9m dlouhé stavby s polokruhovou apsidou. S velkou pravděpodobností lze hradisko považovat za sídlo urozeného muže Josefa uváděného písemnými prameny v letech 902/903. Brzy poté došlo zřejmě k zničení celého sídla a nové osídlení bylo budováno již mimo opevněnou plochu. Rozborem raffelstetského celního řádu z hlediska moravských center se zabývá H. Koller. Místní jméno Lautenburch z roku 1056 ztotožňuje spíše než s Pohanskem u Břeclavi s Míkulčicemi. K tomu lze jen poznamenat, že v polovině 11. stol. již hradisko na Pohansku nebylo osídleno, ale vznikalo centrum kolem

dnešního zámku (Kordiovský E., Břeclavský zámek (archeologické nálezy), Mikulov 1987). Genes a typologií středověkých měst na území Slovenska před 14. stol. se zabývá A. Ruttikay (str. 296–306). Mapa na obr. 1 jasně ukazuje, že městská privilegia před 14. stol. měla především sídliště na Spiši. V závěrečném shrnujícím příspěvku z pera organizátora symposia i vydavatele sborníku H. Brachmann (str. 317–348) je probrána nejen historie bádání na téma geneze města, ale i shrnuty výsledky výzkumů v Magdeburku a nakonec shrnuty i výsledky konference a celého sborníku. Poloha na křižovatce dálkových cest, etnická hranice mezi Germány a Slovansy a v neposlední řadě i vysoká úrodnost okolí byly příčinou vzniku Magdeburku jako velmi důležitého místa na němž je možno sledovat proces vzniku měst. Již první zpráva o tomto městě z roku 805 ukazuje na důležitost tohoto pohraničního místa, které od poloviny 9. stol. mělo opevněné centrum na „Dómském návrší“. V 10. stol. získalo místo charakter panovníkovy residence a zároveň se rozvíjí pohraniční tržiště vybavené důležitými právy. V polovině 12. stol., kdy byl vývoj k městu dovršen, se tato skutečnost projevila opevněním celého areálu, takže v Magdeburku pozorujeme vývoj od karolinského střediska dálkového obchodu přes ottonskou residenci až k středověkému městu. V Čechách, na Moravě v Polsku a Uhrách byl však proces vývoje k středověkému městu silně ovlivněn státní mocí jejímž výrazem byla i služební organizace kvetoucí od poloviny 11. do 12. stol.

Výborně připravená mezioborová konference z listopadu 1993 a publikované referáty s celkovým vyhodnocením přínosu ukazují cestu po níž pokrok vědeckého bádání kráčí, protože explozi nových poznatků je třeba stále třídit, hodnotit, sumarizovat a ve zkrácené formě předkládat veřejnosti.

JOSEF UNGER

Roberta Gilchrist, *Contemplation and Action. The Other Monasticism*. Leicester University Press, London 1995. 250 str., 121 fotografií a pláneků.

Kniha Roberty Gilchrist je nejčerstvější novinkou edice *The Archaeology of Medieval Britain*, která si klade za cíl shrnout soudobé archeologické poznání středověké Británie v podobě kompletních studií jednotlivých typologických skupin archeologického dědictví včetně dokumentací. (Už výčet dalších titulů edice vypovídá o její pozoruhodnosti: Středověké fortifikace, Středověké kláštery, Středověká města, Středověké lodě a lodní doprava.)

Ve své studii se autorka zabývá řádovými domy ležícími mimo hlavní proud středověkého klášterního života, a kterým je dosud věnováno jen minimálně komplexních výzkumů nejen v Anglii: špitálům, domům rytířských řádů, institucím pro řeholnice a obydlím poustevníků. Celá kniha, ale i jednotlivé kapitoly, jsou syntetickým rozбором dané oblasti s užitím především soudobých poznatků o vesměs v minulosti mnoha zjednodušenými pohledy zatíženými oblastmi středověkého monasticismu. Základní přístup je přitom dosti široce multidisciplinární, jednotlivá sídla řádových komunit jsou nahlížena z pohledu historického, řádových regulí, historického ekonomického, archeologického charakteru budov i areálů, urbanisticko krajinného, symbolicko ikonografického atd. Sjednocujícím principem se pak stává jistý typologický a funkční rozbor ve vazbě na náboženské proměny dané komunity. Každá kapitola začíná historickým úvodem a charakteristikou utváření příslušného řádového společenství, následuje rozbor archeologických poznatků o sídlech, který vesměs sleduje typologicko funkční dělení. Poté jsou zařazeny kapitoly zabývající se specifickými problémy (ikonografie, ekonomický rozbor) a v závěru jsou sumarizovány odpovědi na cíleně kladené otázky po základních charakteristikách sledovaných řádových domů.

V úvodní kapitole Roberta Gilchrist vymezuje pozici řádů, jejichž sídly se zabývá, v rámci tehdejší náboženské a církevní situace, dále nastiňuje současný stav archeologie klášterů a širší náhled na zkoumání materiální kultury jako základu pro poznání a srovnání odlišných a menšinových monastických typů.

Druhá kapitola pojednává o archeologii středověkých špitálů. Tento typologický druh má ovšem již své klasické systematické zpracování v literatuře, národní i evropské soupisy, svůj kontinuální specifický výzkum i zájmové odborné společnosti nezřídka aktivizované v rámci dějin lékařství. Autorčin pohled je však širší, institucionální. V jednotlivých podkapitolách popisuje skupinu špitálů jako nemocnic (zajímavý příklad vývoje špitálu sv. Marie v Londýně a Ospringe) včetně dokladů konkrétního funkčního členění areálů, špitálů pro malomocné, útulků pro chudé pouťníky (hospic) a chudobince. Méně zažitá je autorkou uváděná skutečnost, že část špitálů (v Anglii asi 20 %) se nacházela zcela mimo města. V rekonstrukci takového špitálu sv. Jiljí u Brough zaujme rozsah a dispozice areálu, kde k původnímu útulku a budově pro nemocné (pro muže i ženy) s kaplí ze 12. stol. byla ve 14. stol. dostavěna hrazená kaple s domem pro ubytování poutníků. Na mnoha dalších příkladech je dokumentována architektonická a typologická podoba areálů špitálů a jejich vývoje. V závěru Gilchrist upozorňuje mimo jiné na méně řádově svázaný provoz a nižší status špitálů v rámci monastických sídel, což se spolu s jejich ekonomikou odrazilo v podstatně konservativnější formě i detailech architektury.

Ve třetí kapitole jsou shrnuty poznatky z archeologie rytířských řádů. Tato problematika oproti předchozí nozapak citelně postrádá současně seriózní typologické zpracování a drtivá většina těchto pokusů (vesměs úzce regionálně a oborově zaměřených) trpí historickými nepřesnostmi, historicko architektonickými desinterpretacemi a nedostatkem zahraničních srovnání i celkového nadhledu. Z tohoto pohledu je autorčina syntéza velice vyrovnaná, věcná a takto maximálně užitečná. Hned v úvodní stati